

S Z E M L E

Hajnal István: L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales.

Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. 7. Budapest, 1954.

Több mint két évtizeddel ezelőtt jelent meg egy külföldre szakadt magyar tudós-
nak, IRSAY Istvánnak könyve az európai egyetemek történetéről. A könyvet gyors és
teljesen megérdemelt nemzetközi elismerés fogadta. IRSAY adatokkal, tényekkel vitat-
hatatlanná tette az egyetemek alakulásának mozgalmi jellegét. A mozgalom a kor tár-
sadalmának igen lényeges szükségleteként jelentkezett. Ezért érthető egyrészt, hogy
mihamar az európai művelődés döntő tényezőjévé vált, másrészt pedig kétségtelenné
lett az is, hogy kezdeteinek vizsgálatánál az intézménytörténet módszereinek alkalma-
zása — amit az újkortól egyetemek történetei erőltetnek — teljesen lehetetlen. A tudo-
mány művelése egy bizonyos társadalmi réteg sajátos hivatása, foglalkozása volt. „Ars”,
mint ahogyan az itáliai városok posztókészítőinek és ötvöseinek mestersége is „arte”
volt, s művelői ugyanúgy érdekvédelmi közösségekbe, „universitákba”, céhekbe tömö-
rültek, mint a párizsi Notre Dame sziget magisterei és scholarisai is — a társadalmi fej-
lődés egy szükségszerűen adott pillanatában — a közös mesterség egyazon érdekeinek
védelmére „céhüket”, az Universitast, az egyetemet megalakították.

Úgy véljük, HAJNAL István könyve a magyar és egyetemes tudományosságnak
nem kisebb ajándék, mint IRSAY egyetemtörténete. Sőt, mivel egy, csak rendkívül
részletezett, kifinomult aprólékos módszerekkel művelhető területen mond döntően
újat és meghatározta az írástörténeti kutatások további fejlődésének irányát, még külö-
nösebb jelentőségű. Az IRSAY könyvére való emlékezést azonban az is kiváltotta, amit
a bevezetőben már elmondottunk. Az egyetemi mozgalom hordozói a kor felfogása szerint
egy mesterséget űztek, mely természetesen az iparúzó egyéb „metier”-k fölé emelkedett.
Ámde a társadalmi értékelésben a studium bármennyire is előretört, a vele való foglal-
kozás mindig nélkülözhetetlenné tesz bizonyos technikai jellegű ismereteket, s ezek
között az első rangot az írás kapja. IRSAY a középkori Európa történései között megállá-
pította az egyetemi mozgalom jelenlétét, de nem gondolt, talán nem is gondolhatott a
mozgalom eredményeit továbbvívó és megörökítő íráskultúrának az egyetemekhez
fűződő kapcsolataira. Márpedig ezeket a kapcsolatokat egyszer tisztázni kellett, hiszen
az egyetem-szerveződés mozgalomának elindulása az írásbeliség felújulásával esik egybe.
Tudjuk azt is, hogy a könyvnyomtatás előtti kéziratosság történetének lényeges vonat-
kozásai elválaszthatatlanul kapcsolódnak éppen az egyetemi oktatás következtében
magnövekedett írásos produkcióhoz. HAJNAL István ezeket a kérdéseket tisztázza.
A középkor második felének írástörténetét elválaszthatatlanul az egyetemek sorsának
vizsgálatához kötötte, s ezzel a vizsgálódások egyedül lehetséges módját is meghatározta.

Az európai írástörténet és az egyetem kapcsolatait már mások is vizsgálták — J.
DESTREZRE és G. BATELLIRE gondolunk — de egészen más szempontok szerint. Egyi-

kük sem az íráskultúra és az egyetem általános kérdéseivel, hanem az ún. egyetemi íráskorszakban hatalmasra duzzadt kódexprodukciónak rendszerezésével foglalkozott. BATTELI a grafikus kérdések vizsgálata útján a XIII. század három jellegzetes betűtípusának kialakulási helyét végérvényesen a kor három nagy egyetemében: Bolognában, Párizsban és Oxfordban jelölte meg. DESTREZ viszont az egyetemi kéziratok szerkezetének és előállítási kérdéseinek tisztázásával az egyetemi oktatás textusainak szövegkritikáját segítette elő. De egyikük sem vizsgálta azt az alapvető kérdést, hogy a kor írásbelisége az egyetemekhez szorosan kapcsolódik-e? Azaz: oktatta-e az egyetem a betűvetést?

HAJNAL bebizonyítja, hogy igen. Könyvének első fejezetében (*L'enseignement élémentaire dans les universités du moyen âge*. 3–63.) igen sok, főként természetesen franciaországi adattal bizonyítja, hogy a középkori egyetemek oktatási programjában az írásktatás létezése minden kétséget kizáró módon megállapítható. Ez különben azért is könnyen érthető, mert hiszen az egyetemekre ebben a korban 8–9 éves gyerekek is kerültek. Tőlük még sokkal kevesebbet sem lehetett kívánni, nemhogy a kor bonyolult írásának ismeretét. Az egyetem még a XIV. században is megelégedett azzal, ha a kezdő kisdíjak latinul legalább olvasni tud, azaz egy többé-kevésbé ismert szöveget betűzni tud, ami HAJNAL adatai szerint is csak „Európa első ábécés könyve”, a zsolotárkönyv lehetett. Ezzel az egyetemek is számoltak, s ezért vállalták az írásktatás mai mértékkel kezdetleges munkáját. Az egyetem írástanításának azonban, mint HAJNAL bizonyítja, más célja is volt. Az egyetem kezdetben és még sokáig nem intézmény, hanem létérdekeken alapuló szervezet, tagjainak sorsa, megélhetése is kellett, hogy foglalkoztassa. Világos az, hogy a gyerekkorban egyetemre kerülők nem valamennyije tudott a „curriculumon” végigjutni. A hosszú tanulmányi idő alatt nagy volt köztük a „lemorzsolódás” különféle okok, ezek között természetesen a képesség hiánya miatt is. Az Universitasnak azonban, ha egyszer tagjává fogadta őket, a félig vagy annyira sem képzettek sorsával is kellett törődni. Ezért intézkedik úgy pl. a toulousei egyetem, hogy az, aki a tanulmányok végzésére teljesen alkalmatlannak bizonyult, még egy évig kollégiumban maradjon, hogy „írni vagy énekelni megtanuljon... és így meg tudjon élni...” A XIII. század elején egy pápai legátusnak is az a véleménye, hogy az írás, az „informatio alfabeti” olyan „ars”, ami áruba bocsátható, meg lehet belőle élni. Az írásktatás az egyetemi, főiskolai oktatásból később sem tűnt el teljesen. Az egyetem voltaképpen csak akkor szünteti be az írás tanítását, amikor a középiskola, a gimnázium leválik belőle. Itt azonban szépírás címén még sokáig tartja magát és a különböző Ratio Studiorumok egyike sem tartja nélkülözhetőnek a „calligraphiát”. Így volt ez nálunk és — mint HAJNAL kimutatja — máshol is Európában, még akkor is, mikor már a betűvetés elemeit a normális iskolában, az elemi osztályokban tanították. Példái és adatai hatalmas számával HAJNAL könyvének ez az első fejezete az európai alsófokú oktatás eddig szinte páratlan áttekintésévé lesz.

Második fejezetében (*Méthodes de l'enseignement de l'écriture à l'Université*. 64–101.) ennek az egyetemi oktatásba épített elemi iskolás írástanításnak módszereivel ismerkedünk meg. E módszerek a középkorban lényegében az előadás általános módjával azonosulnak és ez a praelectio, a felolvasás. A „doctor” vagy magister felolvasása közölte az iskolással a kor művelődésének elemeit és időjártával annak teljességét is. Ez a művelődés azonban lényege szerint szóbeli, „culture verbale”. Elsajátításának útja sem kész írott szövegek betanulásán, tankönyvhasználaton át, hanem kollektív technikai munkán, a „lectio” leírásán át vezet. Az írásra nagy feladat hárult. Meg kellett fogni és az utókorra áthagyományozni a „lector” gondolatait. Ennek a nem mindig könnyű, de igen fontos feladatnak megoldását a megfelelő előadással a lectornak is segítenie kellett. A korabeli szakkifejezés erre „legere ad pennam”, „tollba olvasni”. Úgy tartani a prae-

lectiot, hogy a hallgatóság írásban követni tudja. Nem csupán egyszerű jegyzetkészítéstről, az előadás kívánatos visszaadásáról volt szó — ez magasabb fokon az ún. reportatummal történt — hanem pontos, szóról-szóra történő leírásról. A betűformákat a kisdíák már az egyetemre lépés előtt megtanulta, olvasni már tudott. Most az ismert betűformák hang utáni — „modo pronuntiantium” — reprodukálásáról volt szó. Eleinte nem volt ez könnyű. Érthető tehát, hogy az egyetemi statutumok e módszerrel annyit foglalkoznak. Mindenképpen igyekeztek megőrizni. Nemcsak azért, mert hagyomány, hanem azért is, mert állandó napi írásgyakorlatot jelent. Az íráskészség fejlődésével az egyetemen használatos írás — „littera” — grafikai egységét is alkalmasan mozdította elő. Ezért ajánlják a kezdőknek nagyon nyomatékosan a lassú, szavankénti („tractim, nominatim”) előadást. Későbbi tanulmányok során, ahol textusok magyarázata volt az előadás tárgya, már beérték a szöveg glosszázásával, esetleges javításával és adott esetben a már említett „reportatummal”, jegyzettel.

A jegyzetkészítés további módjai a „repetitio” és a „resumptio”. Egyik sem a helyszínen, a magister auditoriumában készült, hanem az előadás után, esetleg néhány nappal később diktálta le a „pronuntiator”. Különleges érdekessége volt a levélkészítés oktatásának, ami már szintén csak a kezdő évek után vált esedékessé. A „resumptionak” itt is helye volt. De az elmélet elsajátításán kívül, még gyakorlatokat is kellett készíteni. Ezek a házi feladat-levelek természetesen megfelelő elbírálásra kerültek, mégpedig nem-csupán a stílus, a „dictamen”, hanem az írás szempontjai szerint is.

Ha már a levélírás technikáját is egyetemeken tanították, mennyivel indokoltabb feltevés az, hogy az igen fontos közokiratok, az oklevelek szerkesztését is a felsőbb tanulmányok során sajátítsák el. A notáriátus mestersége, a késő középkor egyik igen respektált foglalkozása, megfelelő jogi és latin tudást igényelt. Az eddigi egészen általános közfelfogás szerint a notárius-képzés, az egész mesterség szembeötlő jogász-jellege miatt is, csak a jogi fakultáson folyhatott. HAJNAL könyvének harmadik fejezetéből tudjuk meg, hogy a notáriusok képzése még Olaszországban is az Artes-fakultáson folyt és nem a jogin, BRESSLAU véleményével is ellentétben. Ez a képzés természetesen nem azonnal a jogi ismeretek közlésén kezdődött, hanem az oklevélszerkesztés kezdeti feltételeit vette figyelembe, és biztos latin tudást, valamint megfelelő íráskészséget követelt meg. Az egyetemi írásktatás ez utóbbi vonatkozásokon keresztül jut a legmagasabbra. Láttuk, hogy a kezdő scholaris egyetemi pályafutását a betűvetéssel kezdte. Az első évek leckeírása, az „ad pennam” írás után később már a reportatum és a resumptio készítése is a diktálás utáni írást tanultatta meg vele. Ez az írás pedig a dolog természete szerint csak folyóírás lehetett, melyet HAJNAL már régebben „écriture dictamen”-nek nevezett el. Könnyen kezelhető és nagy gyakorlat után, még gyorsan írt formában is elég jól olvasható betűtípus alakult ki. Az oklevélkészítés azonban olyan írást kíván, mely elég világos és határozott vonalú ahhoz, hogy a szöveg értelmezésében a betűk formája nehézséget ne okozzon. Ezért érthető, ha ismétlenül merülnek fel adatok arról, hogy a notáriusjelöltek írni tanultak. Nem azért tették azt, mintha addig a betűvetéshez egyáltalán nem is értettek volna, hanem, mert mesterségük tárgya az oklevélkiállítás, a most említett követelmények szerint alakított betűk alkalmazását kívánta. Az oklevél-szerkesztés azonban nemcsak ezen a szálon függ össze az Artes-szel. Az oklevelek nyelve általában a lehetőségek határain belül mentes a jogi nyelvezet körülményes ridegségétől. A legkellemetlenebb helyzetek, a legdurvább és legkegyetlenebb események is bizonyos könnyed és elegáns előadásra találnak anélkül, hogy az úgynevezett jogi hatást kiváltó érdemi vonatkozásai, az előadás stilisztikai fordulatainak finomsága miatt érdektelenné válnának. Ezt a notáriusoknak megint csak tanulni kellett, s ez a tanulmány semmiképpen sem lehetett a jogi studiumok egyike, hanem csak az Artes-fakultás „szabad művészeti” között található helyet. HAJNAL határozott biztonság-

gal találja meg a notáriust leginkább érdeklő „szabad művészetet” a retorikában. Régóta tudjuk, hogy a középkor híres „septem artes liberales” a klasszikus nevelési hagyományok folytatása. Ennek a nevelésnek értelmét és célját a rétorok képzésére tették. A rétor, a közpályán forgó római, aki minden hozzáférhető ismeret, az „általános műveltség” birtokában van, a szép beszéd tudományát éppen nem nélkülözhetette. Mindaz, ami széles körű tudása, jogi ismerete segítségével elérhető, csak a kellő előadás, a „peroratio” révén érhető el. Latinság, stílus alapozták meg a közokiratszerkesztés mesterségét, az „ars notariandi”. És még valami: a dialektikus készség, mely nélkül világos, logikus, a tényállást félreértés nélkül exponáló előadás elképzelhetetlen. Mindezt együtt az Artes-fakultás nyújtotta. Így jutunk el a „szabad művészetek” oktatása főhelyének, a párizsi egyetem szerepének vizsgálatához. A szerző ezt ismét alaposan, teljesen meggyőző módon végzi és kimutatja, hogy Párizsban a notárius előképzés valóban a most említett módon folyt. Érdekes itt megemlíteni, hogy a nem notárius jogászok közül az ügyvédek — procuratorokat — az őket az írásmesterséghez fűző szoros kapcsolat jeleként, az egyetem szervezetében az egyetemi másolók, a „librarii” mellé helyezték.

A franciaországi viszonyok mellett legtöbb figyelmet érdemelnek, mert legérdekesebbek az angliaiak. Angliában az egyetemek székhelyei vidéken voltak. Az „ars notariandi” angol elhivatottjai tehát a szükséges gyakorlati ismereteket egyetemük városában nem szerezhették volna meg olyan könnyen, mint a franciák a párizsi Palatiumban és a Parlamentben. Ezért az előkészítés a jogi pályára Londonban a város grammatika-iskoláin folytatott előtanulmányok után, főként a Parlament és a kancellária nagy igazságszolgáltatási és adminisztrációs gépezetével való, gyakorlati ismerkedés révén történt. Olyasfajta lehetett ez, mint a régi magyar „patvaria”. A megoldás különben azért is érthető, mert a római és kánonjog mellett a legnagyobb mértékben használt szokásjogot a középkor iskoláin nem oktatták. De bármennyire méltánylandó is a szokásjog szerepe, a nemzetenként változó „jus consuetudinarium” differenciáltságával szemben az oklevélszerkesztés elméletének és gyakorlatának egységét a párizsi egyetem egész Európára kiterjedő tekintélye biztosította.

A könyv utolsó fejezetéből (*L'effet de l'enseignement scolaire sur l'uniformité de la pratique européenne*, 130—182.) is ez világlik ki. Ez a fejezet különben nem más, mint az eddigi írástörténeti fejtegetések tisztán oklevéltani következményeinek bemutatása. E folyóirat tárgykörétől távol kerülnénk, ha ezeket az igen lényeges és a maguk területén ismét sok tekintetben merőben új megállapításokat az előbbi részletességgel ismertetnénk. A lényegesebb eredményeket azonban helyénvaló legalább röviden megemlíteni. Egyes oklevélrészletek (Salutatio, Invocatio, Datum per manus) vizsgálata segítségével ismételtelen bizonyítja a közokirat és a forma epistolaris kapcsolatát. Az eddig uralkodó véleménnyel ellentétben a pápai kancellária hatását okleveles gyakorlatunkra lényegesen redukálónak mondja. E fejezetben már a hazai viszonyokra, különleges oklevéladási módjainkra is kitér. Megismerteti a nyugati olvasót egyik legsajátosabb jogintézményünkkel, a hiteles helyekkel. Sokban hozzájárul a hazai „magister” cím értelmezéséhez és úgy tartja, hogy nem minden esetben, sőt sokszor egyáltalán nem egyetemi címként kezelendő. Összeveti a magyar és a környező külföldi gyakorlatot, de még a távolabbi országok oklevélszerkesztési és írási adatait is és arra a következtetésre jut, hogy ezek között lényegbevágó különbségek nem állapíthatók meg. Teljes joggal beszélhetünk tehát az okleveles gyakorlat európai egységéről, ami ismét csak az egyetemi oktatás egységes párizsi irányításában leli magyarázatát.

HAJNAL István könyve sokoldalú bizonyítással, rendkívül összetett vizsgálódási módokkal éri el eredményeit. Ezek az eredmények könyvét a latin írástörténet kutatásának egyik legkimagaslóbb teljesítményévé teszik.

MEZEY LÁSZLÓ

Batsányi János összes művei. Sajtó alá rendezte Keresztury Dezső és Tarnai Andor. I. Versek. Bp. Akadémiai Kiadó, 1953. 591 l.

A vastag opusz előtt nincs előszó; amint a könyvet kinyitjuk, BATSÁNYI JÁNOS FÜGER-féle, lenyűgözően szép arcképével találjuk szemben magunkat, aztán a versei következnek. A kiadók, akik annyi idejüket áldozták ennek a költőnek, majd csak a versek után, s ott is szigorúan a kiadások történeténél és a versek megértéséhez és értékeléséhez szükséges jegyzeteknél maradnak. Az író így beszél önmagáért; de a kutatónak, az érdeklődőnek minden elképzelhető segítséget megadnak, hogy elmondja róla, amit ők valószínűleg jobban elmondanának, ha nem korlátozták volna szerepüket a legnehezebb feladatra.

Aki a kritikai kiadások új szabályzatát ismeri, tudja, hogy egységes elvek szerint készülnek. Abban, ahogy ezeket az elveket a kiadók keresztülvizsik, mégis lehetnek egyéni különbségek. Még annak is, aki nem olvassa el a bőséges jegyzetanyag minden sorát (pedig érdemes, mert ebből az életrajz és a korrajz nagy részletességgel bontakozik ki), feltűnhetik, hogy milyen tüzetességgel és alaposággal, milyen szigorú mérlegelés eredményeképpen alakult ki a versek valószínű időrendje, a munka történeti csontváza. Ugyanezek a tulajdonságok kellenek a szövegkritikához is, amely a vázlatokat, a terveket végigkíséri a cenzor szeszélyes „vasmarkán” keresztül a végleges formáig vagy a kiadásig.

Azok az érdekes kísérletek, amelyeket egy új stílustörténet megalapozói a különböző fogalmazványok összehasonlításával folytatnak, még csak emelik a BATSÁNYI-kötet kiadójának abbéli érdemét, hogy a szöveg minden módosulását feltűntetik és magyarázzák. Finom érzékük van azok iránt a ciklusalkotó törekvések iránt, amely mindig jellemzi a „nagyvonalú” költőt. Nagyon érdekes, amit a „Kufsteini elégiák”-ról, az *Árpád-eposz* csonkjáról, a „Várna és Mohács”, „A magyar költő idegen, mессze földön” cím alatt mondanak. A ciklikus törekvést még jelentősebbé teszi az, hogy a fogságok, a száműzetés, a menekülési kísérletek szétzilálták a költő írásait szünetjelekkel és váratlan modulációkkal szaggatták meg élete harmóniáját; s így minden, ami a folytonosság javára lehet, sokszoros becsű számunkra.

Ezért értékes a szövegközlés második csoportja is, ahol az idegen nyelvű verseket — latin, német, francia költeményeket — foglalták össze a kiadók BATSÁNYI-mál. Ezek a — sokszor taktikai szükségletből eredő — versek valamelyes híd üresnek látszó korszakok fölött. BATSÁNYI sokoldalú irodalmi ismereteit, az eddiginél sokkal tágabbnak mutakozó világképét is illusztrálják. Német mintái (HERDER, KLOPSTOCK) mellett spanyol emigráns sorstárs verse is hat rá, a Juan Melendez VALDESÉ és egyik széljegyzetében LAMARTINE-t is említi: nem maradt hát el annyira az időtől, mint sokáig hitték és hangoztatták. Most már meg lehetne írni BATSÁNYI világirodalmi vonatkozásait,¹ megadva ebben az írásban OSSZIÁNNak azt a helyet, amely megilleti. A kiadók helyesen tették, hogy az OSSZIÁN-fordításokat, ezeket a prózai költeményeket (harmadik csoportként) közvetlenül a versekhez kapcsolták.² Mindebből az is kiderül, hogy BATSÁNYI-nak köze van a magyar romanticizmushoz is

Az ossziáni „romantika” BATSÁNYI egyik nagy szerelme, de persze nem olyan forró, mint a haladásért és az emberi jogokért való nagyon megalapozott, nagyon korszerű és nagyon következetes rajongása. Műveinek, világnézetének és politikai meg-

¹ Egészítsük ki a mondottakat azzal, hogy BATSÁNYI az egyik legelső lírikusunk, akit idegen nyelvre fordítottak, amint azt 1940-ben kimutattuk (*Bacsányi ismeretlen olasz fordítása*. Irodalomtörténet, 1940).

² Az OSSZIÁN-kultusz zenei vágyányáról a kiadásban is szó van (550. l.) FÁBIÁN Gábor egy mondása alapján. Vö. *The Culmination of the Hungarian Ossian-Cult*. A Philological Miscellany presented to Eilert Ekwall. Studia Neophilol. (Uppsala), 1941.

győződésének árnyalatát kiadói nagy pontossággal és finomsággal fejezik ki. Így világosan látjuk helyét a magyar politikai reformtörekvések történetében, sokkal világosabban, mint eddig. Látjuk, mi ebben életének függvénye és mi a természetében rejlő, alig módosuló mag.

De ugyancsak forró honvággy hevíti a „hatalmas és felséges magyar nyelv” után is (350. l.). Abban, a ma szinte érthetetlennek tűnő, elkeseredett harcban, amit BATSÁNYI korában helyesírásért, szóhasználatért, nyelvújításért vívtak ősünk, megvan a maga pontos helye, mint a politikában. Nem csoda, hiszen művésze a nyelvnek, s ez bizonyos fokig „fölfedezés”, amit ennek a kiadásnak köszönhetünk. A néhol kicsit száraz magyar tizenketteseket itt arányosan ellensúlyozzák kitűnő jambusok, ihletett görög—római versszakok, sőt egészen modernül ható szabad vers is. Merész és csengő rímek („Tiról-barátiról”, 1795), lüktető ritmusok dicsérik a költőt, akiből még sokkal több lehetett volna, ha ránk hagyhatta volna mindazt, amit írt. Ebben a szép, rendezett együttesben stílusának ízléses realizmusa is jól érvényesül, — mintha ő lenne a mérleg nyelve a túlfinomult KAZINCZY s a helyenként naturalisztikus CSOKONAI között.

HANKISS JÁNOS

TARTALOM

<i>Domanovszky Ákos</i> : A leltározás és raktározás új rendje a budapesti Egyetemi Könyvtárban. — New System of Accession and Shelving in the Budapest University Library	161
<i>Rác Aranka</i> : Megyei könyvtárak tájismereti anyaga. — Das heimatskundliche Material der Komitatsbibliotheken	178
<i>Soltész Zoltánné</i> : A sárvár-újszigeti nyomda könyvdíszai. — Die Buchverzierungen der Druckerei zu Sárvár-Ujsziget	192

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Trócsányi Zoltán</i> : A kisbetűk a régi magyar nyomdászatban	212
<i>Stoll Béla</i> : Világi énekek és versek	221
<i>Fülöp Géza</i> : Gyulai Pál levele Ferenczi Zoltánhoz Móricz Zsigmond érdekében	223

FIGYELŐ

<i>Barabási Rezső</i> : Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkája és feladatai	224
<i>T. B.</i> : A magyar könyvtárosok II. Országos Konferenciája	227
<i>Gerő Gyula</i> : »A magyar könyv tíz éve kiállítása« — könyvtáros szemmel	229
<i>V. Waldapfel Eszter</i> : A könyvtári és levéltári gyűjtőkör kérdéséhez	236
<i>Tőkés László</i> : Könyvtárak igényei a mikrofilm-olvasókészülékekkel szemben	244

SZEMLE

<i>Hajnal István</i> : L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales (Ism. Mezey László)	247
<i>Batsányi János</i> összes művei. (Ism. Hankiss János)	251